

УДК 930.1:908(477.81)

О. Д. Скоков

БОГОЯВЛЕНСЬКА ЦЕРКВА У м. ОСТРОЗІ В ІСТОРІОГРАФІЇ СЕРЕДИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті робиться спроба аналізу історіографії середини ХІХ – початку ХХІ століття, яка стосується історії Богоявленської церкви у м. Острозі. В роботі розглядаються різні аспекти з історії цієї культової споруди, а саме: час її заснування, архітектурні особливості, функціонування храму як родинної усипальниці князів Острозьких та як центру Луцько-Острозької єпархії, конфлікт із недопущенням до неї єпископа А. Пузини для її ревізії, майнове забезпечення Богоявленської церкви та особи її настоятелів, причини занепаду храму та ін.

Ключові слова: церква, храм, архітектура, культова споруда, князі Острозькі.

Історія Богоявленської церкви у м. Острозі ось уже близько двох століть привертає увагу як професійних дослідників, так і краєзнавців. Це й не дивно, адже заснована, на думку різних істориків в часовому проміжку між початком ХІV – першою половиною ХV ст. та 1521(1523) рр., вона була свідком багатьох історичних подій, що мали як суто регіональний, так і загальноісторичний характер. Важливості їй в очах дослідників також надавав і той факт, що Богоявленський храм значний час функціонував в Острозі як кафедральний собор Луцько-Острозької єпархії, що було одним із найбільш важливих міст тогочасної України в період між другою половиною ХVІ та початком ХVІІ ст. (коли Острогом володів відомий православний меценат князь В.-К. Острозький).

Стаття є першою спробою подати історіографічний огляд наукової спадщини істориків середини ХІХ – початку ХХІ ст. з історії Богоявленської церкви середньовічного та ранньомодерного періодів. Метою цієї розвідки є з'ясування інтелектуального контексту дослідницької літератури середини ХІХ – початку ХХІ ст., а також здійснення аналізу праць науковців з історії Богоявленської церкви середньовічного та ранньомодерного періоду.

Після останнього поділу Речі Посполитої (1795) територія Волині остаточно відійшла під скіпетр династії Романових. Разом з тим, Волинь, як і все Правобережжя в політичному та господарському плані, ще довгий час було тісно пов'язане із польськими впливами [1, с.232].

Ситуація почала змінюватися після придушення польських повстань 1830 р. та 1863-1864 рр., у зв'язку з якими російський уряд рішуче змінив свою політику. Офіційно проголошувався курс на русифікацію краю з огляду на те, що Правобережна Україна – це колишній “російський” край, який був спольщений [1, с.233].

Показовим в цьому плані було видання “Вісника”, який редагувався К. А. Говорським (1811 - 1871) та курувався М. Н. Муравйовим (диктатором Литви та Білорусії і віленським генерал-губернатором) а також св. Синодом. Вся історія Правобережної України уявлялася видавцям і авторам цього видання тільки з однієї точки зору: “польська інтрига і католицьке насилля, нічого іншого в цій історії не було...”. Публікації ж матеріалів в даному журналі мали яскраво виражений тенденційний характер, переважно висвітлюючи діяльність православної церкви, релігії та духовенства в їх боротьбі з католицизмом [2, с.177–179]. Зважаючи на вищезазначену тогочасну суспільно-політичну ситуацію, історія давнього Богоявленського собору виявилася підходящим інструментом для боротьби із “польською інтригою” безпосередньо на території Волині.

Розпочинаючи розгляд озвученої нами теми, вважаємо за необхідне відзначити, що першим, хто започаткував висвітлення історії Богоявленської церкви був Ігнатій Стебельський. Він, у своїй праці – “Генеалогія княжат на Острогу Острозьких” зазначив, спираючись, щоправда, на поширені тоді історичні перекази, що заснував цю культову споруду Василь Острозький [цит. за: 3, с. 84–86] в першій половині ХV ст. Ця коротка згадка була вміщена у вищезгаданій книзі І. Стебельського ще у 1783 р. і до середини ХІХ ст. дослідниками не піднімалася.

“Реанімував” – одну із центральних проблем – часу заснування Богоявленської церкви аж у 1840 р. Василь Домбровський повторивши думку І. Стебельського про зведення її В. Острозьким [4, с.85].

Наступний дослідник – Аким (Яким) Перлштейн окремо зупинився саме на цьому питанні. Інтерпретуючи настінний напис “Initiumbuiusoperis, AnnoDomini 1321”, він припустив, що якщо прийняти 3Z за 32, то виходить, що ця церква була побудована в 1321 р., і тоді підтверджується думка, що засновником її був князь Данило Васильович Острозький. Поряд з цим, А. Перлштейн вважав більш вірогідною версію, що засновником цього храму був Василь Федорович Острозький, [5, с.139] схилиючись таким чином все-таки до позиції В. Домбровського.

Продовжуючи розвивати підняту тему, Михайло Максимович пропонував нові ідеї. Щодо дати 1321 р. він вважав, що дерев'яну споруду храму міг побудувати Дмитро Юрійович, тоді як друге слов'янське число, якщо воно з його слів розібрано правильно – 7031, тобто 1523 рік [6, с.14; 7, с.172] означає, що спорудження чи оновлення Богоявленської церкви належить князю Константину Івановичу [7, с.172].

Аполоній Сендульський, оперуючи трьома датами – 1321, 1523 та 1621 рр., прийшов до наступних умовиводів. Спочатку, як він вважає, церква Богоявленська була зведена дерев'яною будівлею відразу ж після побудови замку при Дмитрію Юрійовичу, батькові Данила [8, с.111] (оскільки існування замку князів, на

його думку, без церкви припустити не можна [8, с.47]), а можливо, ще і раніше Дмитром, або ж сином його Данилом Острозькими. Потім, продовжує А. Сендульський, коли В. Острозький зводив стіни і башти, чи так званий нижній або околний замок, почав споруджувати у верхньому замку кам'яну церкву, яка вірогідно не була ним зовсім закінчена, а її будівництво продовжувалося при синові його Івану і вже Константин Іванович, внук Василя Острозького, закінчив спорудження храму [8, с.111–112].

Щодо наступного настінного напису із датою 1621 р., то А. Сендульський наводить наступні “припущення і здогадки”: можливо підбурювана єзуїтами Анна-Алоїза планувала спочатку перетворити Богоявленський храм в костел для них і зробила якісь приробки і прибавки, але після цього схаменулася і почала побудову для них костелу з колегіумом в 1624 р. на другому місті, або ж Анна-Алоїза вирішила знищити самі сліди часу існування храму і веліла повірізати написи на латинській і слов'янській мовах, і таким чином затемнити час її побудови, або ж зрештою, хотіла показати для народу, що ця церква була спочатку у руках католиків, а потім нею оволоділи вже схизматики [8, с.112].

Теза А. Сендульського щодо виникнення Богоявленської церкви була найповнішою та найґрунтовнішою в дореволюційний час. Інші дослідники – Лука Рафальський [9, с.6], Ізидор Шараневич [10, с.32–33], невідомий автор “Дев'ятисотліття православ'я на Волині. 992 – 1892 роки.” [11, с. 386,589], Помпей Батюшков [12, с.62], невідомий автор “Смиренного Антонія, Архієпископа Волинського, повчання на поминальний день по князеві Константину Константиновичу Острозькому, 13 лютого 1908 року (для прочитання в св. храмах).” [13, с.121], Михайло Струменський [14, с.5], Микола Биков [15, с.9], А. І. й І. П. Івашкевичі [16, с.5], Микола Теодорович [17, с.638], Орест Левицький [18, с.6], Афанасій Ярушевич [20, с.50,110] докладно не досліджували це питання і не виходили за межі озвученої А. Сендульським версії.

Свою чергою, польський мистецтвознавець В. Луцкевич у праці “Ruina Bohojawleńskiej cerkwi w zamku ostrogskim na Wołyniu”, що вийшла 1886 р., запропонував думку, що Богоявленський храм зведений у 1521 р. і, на його переконання, свідчив про намір Костянтина Івановича Острозького перебудувати увесь замок. Збудована ж у XVст. В. Ф. Острозьким церква була не мурованою, а дерев'яною [цит. за: 20, с. 453].

В. Домбровський розпочав розгляд іще однієї ключової теми історії замкового храму – її архітектуру. Сам він зазначив лише про грецький її характер, наявність амбразур та про п'ятикупольність Богоявленської церкви [4, с.106].

Поряд із цим, ним також було піднято питання про архітектурну схожість Острозького храму Богоявлення та Троїцької церкви в с. Межиріч розташовану неподалік від Острога [4, с.86], яке згодом лише повторювалося у Л. Рафальського [9, с. 21–22], “Дев'ятисотлітті православ'я на Волині. 992 – 1892 рр.” [11, с.386] та у працях А. Сендульського [8, с.48] та М. Теодоровича [17, с.638].

Повертаючись до історії архітектури Богоявленського храму загалом, варто зазначити, що після В. Домбровського Л. Рафальський повторюючи положення свого колеги, далі детально зупиняється на описі внутрішнього, та, значно меншою мірою, зовнішнього планування храму. Настінний напис під 1621 р. був зроблений, як він вважає, Анною-Алоїзою з нагоди яких-небудь прибудов, коли під руками могли бути художники, запрошені для будівництва єзуїтського колегіуму [9, с.6–7].

Далі такі автори, як І. Шараневич [10, с.32–33], А. Сендульський [8, с.112], Л. Рафальський [21, с. 679] та О. Левицький [18, с.43] не внесли нічого нового в аспекті дослідження архітектури Богоявленської церкви, повторюючи ті чи інші положення попередніх авторів.

П. Батюшков зазначив про те, що брак місця (при побудові кам'яних стін), змусив В. Острозького [правильно К. І. Острозького – О. С.] частину кріпосної стіни прилаштувати до самого храму. Він же вважав, що з нагоди таких перебудов Богоявленська церква змінилася у внутрішньому і зовнішньому вигляді, втратила свій попередній, суворо візантійський стиль, й отримала вельми своєрідну форму. При цьому, продовжує П. Батюшков, в північній церковній стіні були влаштовані фальконети і амбразури для знарядь, а над амбразурами в стіну були вставлені чотири кам'яні плити з вибитими слов'янськими та латинськими написами [12, 90].

Інші “дореволюційні” історики храму – М. Теодорович [17, 639,662], невідомий автор “Дев'ятисотліття православ'я на Волині. 992 – 1892 рр.” [11, с.566,567], М. Струменський [14, с.5] та А. І. й І. П. Івашкевичі [16, с.13] не внесли нічого нового в зазначений “архітектурний” аспект.

Тим же В. Домбровським було піднято і низку інших питань з історії Богоявленської церкви. Інтерпретації частини з них повторювалися наступними, після нього дослідниками. До таких, зокрема, відноситься функціонування Богоявленської церкви як родинної усипальниці роду Острозьких. Так, твердження В. Домбровського про поховання В. Острозького в Богоявленському храмі [4, с.85] без будь-яких змін та доповнень пізніше повторилося у Л. Рафальського [9, с.51], “Дев'ятисотлітті православ'я на Волині. 992 – 1892 рр.” [11, с.386], текстах І. Шараневича [10, с.160], А. Сендульського [8, с.47], М. Теодоровича [17, с.638] та О. Левицького [18, с.6].

Аналогічна ситуація була із твердженням В. Домбровського про поховання О. Острозького в Богоявленському храмі [4, с.93], оскільки М. Максимович [6, с.45], М. Теодорович [17, с.645], А.І. та І. П. Івашкевичі [16, с.12], І. Шараневич [10, с.159], О. Левицький [18, с.6], Л. Рафальський [21, с. 704 – 705] та А. Сендульський [8, с.78] згодом лише повторили цей факт.

В цьому ж руслі необхідно відзначити твердження В. Домбровського про перенесення Анною-Алоїзою напередодні Пасхи 1636 р. праху О. Острозького із Богоявленської церкви [4, с.108]. Аналогічне тлумачення цієї події без будь-яких змін пізніше зустрічається в працях І. Шараневича [10, с.177–178], О. Левицького [18,

с. 29–30], М. Батюшкова [12, с.163], А. Сендульського [8, с.78], Л. Рафальського [21, с.704–705], М. Теодоровича [17, с. 646], А. І. та І. П. Івашкевичів [16, с.12].

Зазначає В. Домбровський і про перепоховання В. Острозького із Богоявленської церкви в Київську Печерську обитель [4, с.85]. Це твердження дослідника в історіографії дореволюційної доби зустрічалося потім у М. Максимовича [7, с.172], “Дев’ятисотлітті православ’я на Волині. 992 – 1892 рр.” [11, с.386] та М. Теодоровича [17, с.638].

Факт служби Д. Наливайка в Богоявленському храмі [4, с.106], на який вказав В. Домбровський, потім наводився П. Батюшковим [12, с.40] у книзі “Дев’ятисотліття православ’я на Волині. 992 – 1892 рр.” [11, с.570] та М. Теодоровичем [17, 643].

Зазначив В. Домбровський і про те, що в 1633 р. православного єпископа Афанасія Пузину, коли він відвідав Острого, не пустили в замкову кафедральну церкву, оскільки вона була під шістьма замками, а острозький староста Адам Буяновський оголосив наказ А.-А. Острозької не визнавати його за владу і не допускати до церкви [4, с. 98]. В подальшому цю ж інформацію повторюють Л. Рафальський [21, с.679], О. Левицький [18, с.25–26], М. Батюшков [12, с.163] та М. Биков [15, с.48].

Щодо долі Богоявленської церкви В. Домбровський вважає, що після смерті О. та В.-К. Острозьких цей храм занепав, однак не був перетворений в костел [4, с.105–107].

В подальшому погляд дореволюційних дослідників на цю тему докорінно не змінився. Вони, зазвичай, пов’язували занепад церкви із діяльністю Анни-Алоїзи та єзуїтів, а запустіння та руйнування храму – із неможливістю перетворити її у костел через знаходження тут гробниць православних предків Острозьких, а також побоюванням єзуїтів через можливу його передачу іншим орденам. Загалом, всі вищенаведені положення щодо долі Богоявленської церкви так чи інакше зустрічалися згодом в працях А. Сендульського [8, с.78,113], О. Левицького [18, с.44], П. Батюшкова [12, с.90, 163], М. Теодоровича [17, с.664], “Дев’ятисотлітті православ’я на Волині. 992 – 1892 рр.” [11, с. 567], А. І. та І. П. Івашкевичів [16, с.5], М. Струменського [14, с. 5].

В подальшому, в дореволюційний період, вивчення нових аспектів з історії Богоявленської церкви, крім озвучених В. Домбровським, розпочато не було. Натомість знайшла лише продовження тема функціонування храму як родинної усипальниці князів Острозьких. Зокрема, твердження М. Максимовича про поховання В.-К. Острозького в замковій Богоявленській церкві [6, с.45] пізніше без змін повторили А. Сендульський [8, с.55], П. Батюшков [12, с.40], невідомий автор “Дев’ятисотліття православ’я на Волині. 992–1892 рр.” [11, с.413], О. Титов [22, с.5–6], М. Биков [15, с.38], А. І. та І. П. Івашкевичі [16, с.12]. Поховання ж іншого князя – Івана Васильовича (про це писав А. Сендульський [8, с.48]), пізніше, не внісши нічого нового, повторив М. Теодорович [17, с.638].

Іншими темами, опрацювання яких розпочато в дореволюційний період, проте не було продовжене далі, були функціонування Богоявленської церкви як кафедрального собору, вперше озвучене А. Сендульським [8, с.113] та згодом підтримано М. Теодоровичем [17, с.661], а також зазначення А. Сендульським про володіння острозьким храмом такими поселеннями як Теремне, Буца, Малий і Великий Мізоч, Будараж, Писча і Печевики [8, с. 113].

Абсолютно кардинально, порівняно із попереднім, дореволюційним періодом, змінилася ситуація для вивчення історії Богоявленської церкви в радянську епоху. Фактично, майже відразу, після приходу до влади більшовиків, було розпочато політику воєнничого атеїзму, яку спрямовано для зміни парадигми про місце релігії в історії людства. Уже з поч. 1920-х рр. були згорнуті дослідження з історії церкви, що їх проводили Ф. Міщенко, К. Харлампович та ін., а такі провідні історики церкви, як В. Біднов, О. Лотоцький та ін. змушені були емігрувати за кордон. Натомість, в самому Радянському Союзі всіляко заохочувалися публікації антирелігійного спрямування [23, с. 260].

Не зазнала жодних змін вищеописана ситуація і після Другої світової війни. Комплекс офіційних радянських уявлень про історичне минуле (невід’ємним елементом якого був і релігійний аспект) значною мірою зберігав свою ідеологічну легітимність аж до часів М. Горбачова. Остаточні він оформився у період між смертю Й. Сталіна та проведенням XX з’їзду КПРС і знайшов своє найповніше втілення в постанові вищих органів влади СРСР “Про 300-річчя воз’єднання України з Росією” (1953), положення якої незабаром були повторені з більшою докладністю у “Тезах” 1954 р. [24, с. 28]. В останньому партійному документі релігійні мотиви взагалі були промовчані [24, с.40].

Надалі така принципова ворожість комуністичної влади до релігії (в т. ч. і до пам’яток храмового зодчества) супроводжувалася їх масовим нищенням на практиці, ігноруванням архітектурної спадщини минулого в генеральних планах розбудови міст, репресіями дослідників та оборонців культових споруд [25, с.233].

Зважаючи на вищеописану ситуацію, немає нічого дивного в тому, що в історичній науці радянської доби не з’явилося вагомих досліджень, які могли краще пролити світло на ті чи інші аспекти з історії Богоявленського храму. Відтак ця епоха не внесла нічого нового в дослідження даної культової споруди.

Зокрема, місцевий острозький краєзнавець Григорій Равчук лише повторив дореволюційний науковий доробок, зазначивши про час виникнення споруди та описавши її архітектуру. Відзначив він і подібність Богоявленської церкви із Троїцькою в с. Межирич [26, с. 97].

В подальшому ситуація у дослідженні історії Богоявленської церкви не змінилася. Зокрема, Д. Мишко повторив вже відомий раніше факт про службу Д. Наливайка у Богоявленській церкві [27, с.25]. Не зазнав

змін стан історичних знань надалі ні щодо заснування храму [28, с.319; 29, с.53], ні щодо його архітектурного аспекту [29, с. 53; 28, с.320].

Найголовнішим завданням українських істориків в умовах відновлення державної незалежності України стало створення фундаментальної, по-справжньому наукової історії українського народу. Реалізація цього завдання включає переосмислення всієї попередньої історіографії, комплексне вивчення і нове прочитання джерел з історії України від найдавніших часів до сучасності без будь-яких ідеологічних упереджень, на традиціях національної і зарубіжної історіографії, на засадах академізму [23, с.433].

Після здобуття Україною незалежності погляд значної частини дослідників на історію виникнення Богоявленської церкви суттєво не змінився. Так, думки щодо цього О. Гладуненка та М. Манька [30, с.16], Василя Ульяновського [31, с.27], Олени Годованюк [32, с. 44–45; 33, с.78] не виходять за межі версії А. Сендульського, тоді як Ігор Мицько [34, с.158] та В. Ульяновський [35, с. 63] вважають, а Тарас Вихованець як один із варіантів зазначає, що храм у 1521 р. міг збудувати К. І. Острозький [36, с. 165].

Вперше було серйозно переглянуто всю попередню історіографію з даної проблеми рівненським істориком архітектури Петром Ричковим. Він схиляється до того, що цей храм побудував К. І. Острозький. Обґрунтовує дослідник свою думку наступними аргументами: князь мав на це матеріальні можливості, силуєт п'ятибанного храму вперше з'являється на родинній печатці у 1526 році, на будівництво церкви його могла надихнути, під час перебування в московському полоні, велична архітектура тамтешніх церков [37, с. 87] (про вплив на К. І. Острозького Успенського собору Московського кремля, який він бачив під час полону, згадує і В. Ульяновський) [35, с. 63].

П. Ричков висунув також припущення про те, що спорудження Богоявленської церкви згідно тогочасної традиції стало виконанням обітниці Костянтина Івановича, яку він взяв на себе перед початком Оршанської битви – збудувати храм у випадку її успішного перебігу [3, с.88].

Кардинально іншу позицію з цього питання займає В. Ульяновський. У своїй ґрунтовній монографії: “Василь-Костянтин Острозький: історичний портрет у галереї предків та нащадків” він фактично підтримав думку, висловлену ще Леоном Божаволею-Романовським, про те, що храм було збудовано у 1321 році [38, с. 118].

У сучасній історіографії досліджується й архітектурний аспект Богоявленської церкви. Поряд із вже традиційним для попередніх епох розглядом північної стіни (О. Гладуненко та М. Манько [30, с.16], О. Годованюк [32, с.48; 33, с.78], П. Ричков [3, с.65]) та зазначенням про давньоруський архітектурний характер цього храму (О. Гладуненко й М. Манько [30, с.17], О. Годованюк [32, с.45], В. Ульяновський [35, с.64]) сучасні дослідники вносять нову інформацію з цього питання.

Зокрема, О. Годованюк зазначає про те, що острозькому замковому храмові були притаманні якісні нові риси, які виникли внаслідок своєрідного переосмислення його будівничими принципів готичної архітектури. Це, як вона вважає, виявилось насамперед у влаштуванні контрфорсів на південному та західному фасадах будівлі, використанні стрілочатих арок в інтер'єрі та у вишуканому декоративному оздобленні храму – в кам'яних різьблених порталах та обрамленні вікон [32, с. 45–48].

В. Ульяновський, зазначаючи про елементи готики (стрільчасті вікна і розети) в архітектурі храму, стверджує, що це було не виявом “польщизни”, а західноєвропейською модою й стилем архітектора [35, с.64, 116].

Піднімаючи вже давно актуалізовану дослідниками тему наявності в архітектурі Богоявленської церкви давньоруської храмової традиції, П. Ричков вважає, що вона сформувалася за посередництвом тогочасного московського досвіду (як ми вище зазначали, цей дослідник вважає, що храм побудований К. І. Острозьким – О. С.) або, принаймні, під сильним його впливом [3, с.88].

Суттєвих змін не зазнала думка дослідників й щодо долі церкви. Як і в дореволюційний, так і в сучасний період більшість істориків пов'язували її занепад із діяльністю А.-А. Ходкевич. До таких слід віднести О. Гладуненка й М. Манька [30, с.16], О. Годованюк [33, с.48], Т. Вихованця [37, с.165–166], П. Ричкова [3, с.89]. Разом з цим, окремі із вищезгаданих авторів, зокрема О. Гладуненко та М. Манько [30, с. 16], а також Т. Вихованець [36, с.167] зазначають і про те, що вона згоріла під час визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького.

У сучасний період знайшли або отримали продовження низка аспектів із історії Богоявленської церкви, до яких відносяться, зокрема, згадка щодо неї як родинної усипальниці дому Острозьких в О. Гладуненка й М. Манька [30, с.16], В. Ульяновського [31, с. 28; 35, с. 127], П. Ричкова й В. Луц [37, с.131], І. Тесленка [39, с.207].

Нині вивчається і функціонування острозької церкви як одного з двох центрів Луцько-Острозької єпископії. В цьому аспекті серед дослідників помітні істотні розбіжності. Зокрема, Т. Вихованець вважає, що першим, хто титулувався єпископом Луцьким і Острозьким, був Кирило, що помер між 1526 і 1529 р. [36, с.166]. І. Мицько натомість зазначає, що заснування єпископії відбулося напередодні православного собору 1509 р. [34, с.157– 158]. Інша дослідниця – Наталя Яковенко відносить її існування ще до 1458 р. [40, с.163–164].

Т. Вихованець порівняно із попереднім дореволюційним і радянським періодами вносить нову інформацію щодо настоятелів Богоявленського храму. Зокрема, він зазначає, що у 1542 р. згадується невідомий на ім'я “протопіп”. З кінця XVI ст. певний час, продовжує дослідник, священником був Д. Наливайко, який ділив свою посаду із своїм братом Ігнатом. У 20 – 30-х рр. XVI ст. настоятелем храму був, за словами Т. Вихованця, Іван Бережанський (Підвисоцький) [36, с.166].

Крім того, наводячи уривок із справи про побрання з Богоявленської церкви певних документів від 18 вересня 1619 р., дослідник вважає, що мурований замковий храм якийсь час виконував також роль родинного архіву та бібліотеки [36, 167].

Досліджується й тема матеріального забезпечення церкви. Зокрема, Т. Вихованець зазначає про 52 дими у с. Юськівцях [36, с.181] та с.Гільчі [20, с.453] що заходились у її власності, тоді як Ігор Тесленко говорить про "посідання" настоятелем храму чотирьох сіл [40, с.207].

Отже, підбиваючи підсумки вищесказаного, можемо констатувати, що різні аспекти із середньовічної та ранньомодерної історії Богоявленської церкви представлені в працях дослідників вкрай непропорційно. Найбільше уваги вони присвятили двом ключовим темам – часу заснування храму та його архітектурним особливостям. При цьому, якщо перше із вищенаведених питань як в дореволюційний, радянський так і в сучасний період було і продовжує бути нерозв'язаним, оскільки і у теперішній час у дослідників немає навіть приблизного консенсусу щодо відповіді на нього, ситуація із другим склалася інакше. Потрапивши в поле зору істориків разом із проблемою заснування Богоявленської церкви, архітектурний її аспект не зазнав такого різнобою думок і стабільно поповнювалася новими знаннями як в дореволюційний, так і в сучасний періоди.

Зустрічається на сторінках наукових праць дослідників середини XIX – початку XXI ст. і низка менш досліджених питань, а саме: функціонування Замкової церкви як родинної усипальниці дому Острозьких, біографії настоятелів цього храму, схожість її архітектурних рис із Троїцькою церквою в с. Межирич, що поблизу Острога, інцидент із недопущенням єпископа А. Пузини для її ревізії, занепад церкви, функціонування її як кафедрального собору та маєткове забезпечення храму. Всі вищеперелічені питання розглядалися або лише в дореволюційну епоху, або їх дослідження було продовжене, проте з незначними новими результатами, уже в період незалежності України. В будь-якому разі, названі щойно аспекти з історії Богоявленської церкви потребують подальших студій дослідників.

Джерела та література

1. Колесник І. І. Українська історіографія (XVIII – початок XX століття) / Колесник І. І. – К. : Генеза, 2000. – 256 с.
2. Карев Д. В. Белорусская и украинская историография конца XVIII – начала 20-х гг. XX в. в процессе генезиса и развития национального исторического сознания белорусов и украинцев / Карев Д. В. – Вильнюс: ЕГУ, 2007. – 312 с.
3. Ричков П. А. Non omnis moriar. Архітектура в культурній праці князів Острозьких: Монографія / Ричков П. А. – Рівне : НУВГП, 2011. – С. 141.
4. Домбровський В. Ф. Острозька давнина / В. Ф. Домбровський // Киянин. – К. : 1840. – Кн. 1. – С. 81 – 118.
5. Перлштейн А. Опис міста Острога / А. Перлштейн // Читання в імператорському товаристві історії і старожитностей російських. – М. : 1847. – Кн. 4. – С. 137 – 142.
6. Максимович М. О. Листи про князів Острозьких до графині А. Д. Блудової / Максимович М. О. – К. : 1866. – 54 с.
7. Максимович М. О. Листи про князів Острозьких / М. О. Максимович // Збір. творів. Відділ історичний. – К. : 1876. – Т. 6. – С. 164 – 195.
8. Сендзьольський А. Д. Місто Острог / А. Д. Сендзьольський // Волинські єпархіальні відомості. Частина неофіційна. – 1882. – №3, 4, 5. – С. 39 – 57, 73 – 86, 100 – 119.
9. Рафальський Л. Подорож по Острозькому повіті Волинської губернії в 1864 – 1865 роках / Л. Рафальський // Волинські єпархіальні відомості. Частина неофіційна. – 1872. – С. 5 – 81.
10. Шараневич І. Гальшка княгиня Острозька / І. Шараневич // Зоря. – Львів, 1880. – 194 с.
11. Дев'ятисотліття православ'я на Волині. 992-1892 рр. Частина І. – Житомир : Типо-Літографія Е. П. Льва, 1892. – 646 с.
12. Батюшков П. М. Волинь. Історичні долі Південно-західного краю / Батюшков П. М. – Санкт-Петербург : Друкарня товариства "Громадська користь" 1888. – 428 с.
13. Смиреного Антонія, Архієпископа Волинського, повчання на поминальний день по князеві Константину Константиновичу Острозькому, 13 лютого 1908 року (для прочитання в св. храмах). – Волинські єпархіальні відомості. – 1908 – №6. – С. 117 – 122.
14. Струменський М. Із острозької старовини / М. Струменський. – 1916. – 19 с.
15. Биков М. П. Князі Острозькі і Волинь / Биков М. П. – Санкт-Петербург: 1915. – 60 с.
16. Івашкевич А. І. Місто Острог в його історичному минулому і нині / А. Івашкевич, І. Івашкевич. – Здолбуново : Друкарня Почаївської Успенської Лаври, 1918. – 19 с.
17. Теодорович М. І. Історично-статистичний опис церков і приходів Волинської єпархії. Повіт Рівненський, Острозький, Дубенський / Теодорович М. І. – Почаїв, 1889. – Т. 2. – С. 433 – 1120.
18. Левицький О. І. Анна-Алоїза. Княгиня Острозька / Левицький О. І. – К.: Друкарня Г. П. Корчак-Новицького, 1883. – С. 329 – 373.
19. Ярушевич А. В. Ревнитель православ'я князь К. І. Острозький (1461 - 1531) і православна Литовська Русь в його час / Ярушевич А. В. – Смоленськ, 1897. – 269 с.
20. Вихованець Т. Церква Богоявленська соборна / Т. Вихованець // Острозька академія XVI – XVII століття. Енциклопедія. – Острог : Вид-во Національного університету "Острозька академія", 2011. – С. 453 – 456.
21. Рафальський Л. Свято-Троїцький храм, що був в Острозі на Волині / Л. Рафальський // Волинські єпархіальні відомості. Частина неофіційна. – 1883. – №23. – С. 669 – 681, 696 – 707.
22. Титов О. І. Благовірний князь Константин Константинович Острозький, ревнитель православ'я і захисник руської народності в 3. Русі (1527 – 1608 – 1908 рр.) / Титов О. І. – К. : 1908. – 42 с.
23. Калакура Я. С. Українська історіографія: Курс лекцій / Калакура Я. С. – К. : Генеза, 2004. – 496 с.
24. Яремчук В. П. Минуле України в історичній науці УРСР післясталінської доби / Яремчук В. П. – Острог : Вид-во: Національного університету "Острозька академія", 2009. – 526 с.
25. Ричков П. Історіографія архітектурної спадщини князів Острозьких: дослідницькі підсумки та актуальна проблематика / П. Ричков // Острозька давнина. – Острог : Вид-во Національного університету "Острозька академія", 2014. – Вип. 3. – С. 227 – 242.

26. Равчук Г. Р. Острог і його околиці / Равчук Г. Р. – Львів : Книжково-журнальне видавництво, 1960. – 160 с.
27. Мишко Д. І. Северин Наливайко / Мишко Д. І. – К. : Державне учбово-педагогічне видавництво “Радянська школа”, 1962. – 116 с.
28. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР / [глав. ред. Н. Л. Жариков и др.]. – К. : Будівельник, 1985. – Т. 3. – 337.
29. Сас П. М. Феодалные города Украины в конце XV – 60-х годах XVI в. / Сас П. М. – К. : Наук. думка, 1989. – 231 с.
30. Гладуненко О., Манько М. Богоявленський собор – основний елемент герба міста Острога / О. Гладуненко, М. Манько // Друга наукова геральдична конференція (Львів, 19 – 21 листопада 1992 року) збірник тез повідомлень та доповідей. – Львів, 1992. – С. 16 – 17.
31. Ульяновський В. І. Відоме і невідоме з біографії та діяльності князя К. І. Острозького / В. І. Ульяновський // Острозька Давнина. – Львів, 1995. – Вип. 13. – С. 24 – 31.
32. Годованюк О. М. Пам'ятки будівельної діяльності князів Острозьких в Острозі / О. М. Годованюк // Острозька давнина. – Львів, 1995. – Вип. 1. – С. 40 – 58.
33. Годованюк О. М. Монастирі та храми волинського краю / Годованюк О. М. – К. : Техніка, 2004. – 176 с.
34. Мицько І. Заснування єпископської кафедри в Острозі / І. Мицько // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”: Історичні науки. – Острог : Вид-во Національного університету “Острозька академія”. – 2008. – Вип. 13. – С. 151 – 159.
35. Ульяновський В. І. “Славний для всіх часів чоловік” князь Костянтин Іванович Острозький / Ульяновський В. І. – Острог, 2009. – 168 с.
36. Вихованець Т. Острозькі храми XVI – середини XVII ст. / Т. Вихованець // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”: Історичні науки. – Острог : Вид-во Національного університету “Острозька академія”. – 2008. – Вип. 13. – С. 160 – 204.
37. Ричков П. А. Архітектурно-мистецька спадщина князів Острозьких / П. Ричков, В. Луц. – К. : Техніка, 2002. – 168 с.
38. Ульяновський В. І. Василь-Костянтин Острозький: історичний портрет у галереї предків та нащадків / Ульяновський В. І. – К. : Видавничий дім “Простір”, 2012. — 1411 с.
39. Тесленко І. А. Парафіяльний поділ та церковне землеволодіння в острозькій волості за часів Василя-Костянтина Острозького 1574-1608 / І. А. Тесленко // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”: Історичні науки. – Острог : Вид-во Національного університету “Острозька академія”. – 2008. – Вип. 13. – С. 205 – 211.
40. Яковенко Н. М. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. / Яковенко Н. М. – К. : Критика, 2009. – 584 с.

Skokov O. D. Bogoiavlenska Church of Ostroh in the historiography of mid XIX – early XXI centuries

The article highlights the analysis of historiography of mid XIX – early XXI centuries, which concerns to history of Bogoiavlenska Church in Ostroh. Different aspects of temple's history are investigated. There are its foundation, architectural treats, functioning of that church as family tomb of Ostroski princes, and as a center of Lutsk and Ostroh eparchy. The article explores the bases of conflict because of depriving of bishop A. Puzyna to Church inspection. Also the article highlights the church's implementation, its deans and the reasons of the decline of the church.

Key words: church, temple, architecture, religious building, Ostroski Princes.

Скоков О. Д. Богоявленская церковь в г. Остроге в историографии середины XIX – начала XXI вв.

В статье делается попытка анализа историографии середины XIX - начала XXI века, которая касается истории Богоявленской церкви в г. Остроге. В работе рассматриваются различные аспекты истории этого культового сооружения, а именно: время его основания, архитектурные особенности, функционирование храма как семейной усыпальницы князей Острожских и как центра Луцко-Острожской епархии, конфликт с недопущением к нему епископа А. Пузыни для его ревизии, имущественное обеспечение Богоявленской церкви и лица ее настоятелей, причины упадка храма и др.

Ключевые слова: церковь, храм, архитектура, культовое сооружение, князья Острожские.